

Eesti kõrghariduspoliitika: julge või juhuslik?

Eve Mägi, Laura Kirss

Eesti kõrghariduspoliitika on kahe viimase kümnendi jooksul läbi teinud mitmesuguseid muutusi ning kõrgharidusmaastik on märkimisväärselt avardunud. Eestis on üliõpilaste arv võrreldes 1993/94. õppeaastaga kasvanud ligi kolm korda. Üha suuremal hulgal inimestest on võimalus kõrgkoolis õpinguid jätkata, kuid kõrghariduse massiliseks muutumine ei ole taganud ühiskonna erinevatele liikmetele võrdväärseid võimalusi sellele ligipääsuks. Kuigi Eesti gümnasistidest kõrgkoolis edasiõppijate hulk (65% 2008/09. õa.) on riikide võrdluses hea näitaja, on rahvusvahelised eksperdid Eestit kritiseerinud kõrgharidusvõimaluste võrdvärsusele vähese tähelepanu osutamise eest. Kõrgharidusvõimaluste ebavõrdsusele viitavad Eestis järgnevad probleemsed valdkonnad:

- ☛ kõrgkoolide segregatsioon;
- ☛ vene rahvusest vähemuse ebaproportsionaalselt vähene esindatus kõrghariduses;
- ☛ vanemate sotsiaalmajandusliku seisundi määravus kõrghariduse omandamise juures;
- ☛ sisseastumistingimustena kasutatavad riigeksamite tulemused varieeruvad olulisel määral;
- ☛ valdavalt saavutus põhine ja vähesel määral vajadustega arvestav üliõpilaste toetussüsteem.

Põhjäreldused

- ☛ Kõrghariduse massiliseks muutumine on näiliselt suurendanud ligipääsu kõrgharidusele, kuid päritolust tingitud ebavõrdne ligipääs kõrgharidusele on säilinud.
- ☛ Eestis on kõrgharidusvõimaluste võrdsus seatud eesmärgiks, aga puudub konkreetne kokkulepitud sisu ja selged sammud selle elluviimiseks.
- ☛ Eesti kõrgkoolide tudengkond jaotub tausta põhjal eristudes kaheks osaks avalik-õiguslike ülikoolide ning rakenduskõrgkoolide vahel.
- ☛ Eesti paistab silma saavutus põhise õppetoetuste süsteemiga, mis ei arvesta toetuse saaja vajadustega.
- ☛ Eesti tudengite õppimisaja arvelt laiaulatuslik töötamise osakaal kasutab kõrgkoolide ressursi ebaotstarbekalt.

PRAXIS
mõttehommik

Eve Mägi alustas Praxises tööd 2008.a. sügisel külalisuurijana ning 2009. a. sügisest on Eve Praxise Hariduspoliitika programmi analüütik. Ta on omandanud teadusmagistri kraadi (MA) rahvusvahelise hariduse erialal USAs George Washingtoni Ülikoolis USA valitsuse programmi Fulbright stipendiaadina. Tema spetsialiseerumisvaldkonnaks oli võrdlev hariduspoliitika ja kõrghariduse rahvusvahelistumine ning peamisteks huvivaldkondadeks hariduspoliitika on rahvusvaheline haridus, hariduslik ebavõrdsus ja õppekava arendus.

Iga inimese potentsiaali parima kasutamise põhimõtet tuleb selgelt eristada ideest, et kõik inimesed peaksid ühiskonnas omandama kõrghariduse.

Eesti kõrgharidusstrateegia aastateks 2006-2015 üheks lähtekohaks on kõigile võimekatele õppuritele kõrgharidusele ligipääsu tagamine, sõltumata nende elukohast, majandusoludest või erivajadustest. Strateegia kohaselt on riigi ülesanne õiglase juurdepääsu tagamine, seades ainsaks valikukriteeriumiks võimekuse ning valmisoleku hariduse omandamiseks.

Kuigi Eesti on kõrgharidusvõimaluste võrdväärsuse põhimõtte olulisust kõrgharidusstrateegias deklareerinud, ei ole otseselt see teema poliitika-kujundajate tähelepanu pälvinud. Seda on meile ette heitnud ka rahvusvahelised eksperdid. Võib öelda, et Eestis on kõrgharidusele ligipääsu teema käsitus olnud sageli hajus ning juurdepääsu seostatakse kitsalt majanduslike teguritega, peamiselt üliõpilaste rahalise toetuse teemaga. See on vaid üks aspekt tervikpildist, kuigi kahtlemata oluline osa. Lisaks hõlmab juurdepääsu temaatika õpingute edukat läbimist ja lõpetamist, üliõpilaste elamistingimusi ning nõustamist, regionaalset mõõdet, üliõpilaste töömustreid, täiskasvanute ja ebatraditsiooniliste õppijate võimalusi, sisseastumismõõdeid ning varasema haridustee probleeme.

Nimetatud tegurid on üksteisega suurel määral seotud ning ebavõrdsus ühe näitaja puhul mõjutab ka teisi aspekte. Kõrgkooli astumine ei garanteeri kõrghariduse omandamist. Inimesel peab olema võimalus õppetöö edukalt läbida ning lõpetada, muidu läheb tema potentsiaal ühiskonnale kaotsi ning ülikooli ressursside kasutamine on ebaefektiivne ja eesmärgipäratu.

Üliõpilaste elamistingimused ning töömustrid kõrgharidusõpingute ajal võivad nii soodustada kui ka takistada edukat ning kvaliteetset kõrghariduse omandamist. Tudengite töötamine õpingute ajal vähendab nende kõrgkooli lõpetamise tõenäosust nominaalperioodi raames 5% võrra (õppivate tudengite hinnang enda lõpetamise tõenäosusele PRAXISE uuringu põhjal), mis omakorda on kulukam riigile. Kuigi nominaalajaga lõpetanud üliõpilaste hulgas viimaste aastate lõikes ei esine väga suuri erinevusi, on kõrgharidusõpingute katkestajate hulk suurenenud (EHIS, 2009).

Euroopas on kõrgharidusvõimaluste võrdväärsus kujunenud kõrghariduspoliitika üheks sõlmküsimuseks. 2007.a Euroopa haridusministrite kohtumisel tõsteti

haridusvõimaluste võrdväärsuse teema eraldi kõrghariduspoliitika keskpunkti. Euroopa haridusministrid deklareerisid, et kõrgharidusel on ühiskonnas märkimisväärne roll sotsiaalse sidususe toetamisel, ebavõrdsuse vähendamisel ja ühiskonna teadmiste ja oskuste taseme tõstmisel. Haridusvõimaluste võrdväärsuse teemat võib küll pidada ühest küljest maailmavaate küsimuseks sotsiaalse õigluse kontekstis. Samas on siiski Eesti puhul tegemist meie väikese riigi strateegilise arengu- ja tuleviküküsimusega.

Väikeriigis on piiratud rahvaarvu tingimustes kriitilise tähtsusega iga inimese võimete maksimaalne ära kasutamine. Eriti kui silmas pidada meie riigi seatud eesmärke teadmispõhise majanduse poole püüdlisel. Eesti on tööviljakuselt Euroopa vanade liikmesriikide võrdluses selgelt mahajääja rollis (Statistikaamet). PISA (2006) uuring tõi esile, et kuigi Eesti on oma põhihariduse kvaliteediga maailmas kõrgel tasemel, ei sirgu meil siiski tippe sama märkimisväärselt. Eesti suurune riik ei saa endale lubada, et kõik võimekad ning eeldustega inimesed ei jõuaks parima hariduseni – sellisel juhul on tegemist ilmselgelt meie ressursside ebaotstarbeka kasutamisega ning püüdlused teadmispõhise majanduse suunal jäävad kättesaamatuks.

Iga inimese potentsiaali parima kasutamise põhimõtet tuleb selgelt eristada ideest, et kõik inimesed peaksid ühiskonnas omandama kõrghariduse. Viimane ei ole kindlasti see eesmärk, mida Euroopa hariduspoliitika prioriteediks peetakse. Kõrgharidusvõimaluste võrdväärsuse põhimõtte keskseks väärtuseks on hoopis see, et kõrgharidusse astuv, seal osalev ja seda lõpetav üliõpilaskond peegeldab ühiskonna mitmekesisust ning ei ole ainult teatud ühiskonnagruppide privileeg.

Kõrgharidussüsteemi ligipäasetavuse taset hinnatakse tihti selle järgi, mil määral peegeldab üliõpilaskond oma karakteristikutelt riigi rahvastikku. Kui kõrgkoolis õppivad üliõpilased sarnanevad oma taustalt riigi elanikkonnale, võib ligipääsu nimetada heaks. Samas, kui kõrgkooli pääsev ning seal püsiv seltskond erineb oluliselt rahvastikust üldistest, on tegemist piiratud ligipääsu võimaldava ehk elitaarse kõrgharidussüsteemiga. Sel juhul on oluline tähelepanu pöörata erinevatele barjääridele, mis mõnede ühiskonnagruppide ligipääsu kõrgharidusele ning selles püsimist võivad takistada.

Mida näitab Eesti praegune olukord kõrgharidusvõimaluste võrdvärsuse kohta?

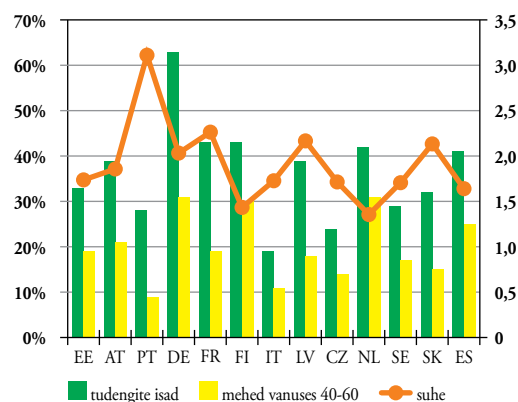
Eestis on kõrgharidusvõimaluste võrdvärsuse saavutamisel arenguruumi

Madala sotsiaalmajandusliku staatusega üliõpilaste osakaal on demograafilisi näitajaid võrreldes kõikides Euroopa riikide kõrgharidussüsteemides ebaproportsionaalselt madal, kuid erinevuste ulatus varieerub riigiti märkimisväärselt. Eurostudent (2008) toob välja, et avatuimate kõrgharidussüsteemidena ehk kõrgharidusvõimaluste võrdvärsusega erinevate sotsiaalsete näitajate poolest paistavad silma Holland, Soome ja Šotimaa. Eesti, Bulgaaria, Tšehhi, Slovakkia ning Saksamaa kõrgharidussüsteemides on enim mitmesuguseid ilminguid võrdvärsuse võimaluste piiratuse kohta.

Euroopas on kõrgharidusvõimaluste võrdvärsus tõstetud tähelepanuvajavate oluliste küsimuste sekka ning ka Eesti on sarnaselt muu Euroopaga teema tähtsust tunnistanud, adresseerides kõrgharidustrateegias ligipääsu teemat. Samas võib Eestis leida märke selle kohta, et sinne kõrgharidus liigub vastupidiselt Euroopa tendentsile pigem erinevusi võimendava kõrghariduspoliitika suunas. Missugused on kõrgharidusvõimalusi peegeldavad ilmingud Eestis täna?

Üliõpilaste isade haridustase võrrelduna üldise rahvastiku meeste haridustasemega on üks enim kasutatud kõrgharidusele ligipääsu

Joonis 1. Kõrgharidusega meeste osakaal üliõpilaste isade hulgas võrrelduna kogurahvastikuga (40-60aastased mehed). valitud riigid. %

Allikas: Eurostudent, 2008; Eesti Üliõpilaskondade Liit.

kirjeldavaid tegureid. Soome, Holland ja Rootsi süsteemid on võrdlemisi avatud ja väga hea kõrgharidusele ligipääsuga, kui võrrelda üliõpilaste isade haridustaset üldise rahvastiku meeste (vanuses 40-60) haridustasemega. Sama näitaja kohaselt on teises äärmuses riigid nagu Portugal, Prantsusmaa ning Läti. Eesti jääb selle näitaja osas Euroopa keskmiste sekka, olles sarnane Itaalia, Tšehhi ning Slovakkia.

Ülaltooduga sarnane pilt avaneb ka, kui võrrelda erinevaid riikide tudengite isade ametijärku kogu rahvastiku meeste ametijärkudega.

Kõrge sotsiaalmajanduslik staatus annab selge eelise

Eestis on üheks haridusvõimaluste ebavõrdsuse ilminguks kahanev madala sotsiaalmajandusliku staatusega kõrgharidusõpingute lõpetanute osakaal. Eesti nagu ka Tšehhi, Ungari ja Slovakkia on vähesed Euroopa riigid, kus selline probleemne trend on 25-44-aastaste õppijate seas märgatav (European Commission, 2009). Lisaks on ka kõige madalama sotsiaalmajandusliku staatusega üliõpilaste osakaal tudengkonnas väga väike. Vastavalt Eesti üliõpilaskonna seas 2008.a läbiviidud uuringu andmetele pärineb ainult 5% üliõpilastest madala sotsiaalmajandusliku staatusega peredest. Võrdluseks Eesti Statistikaameti andmetel elab Eesti rahvastikust 19,5% suhtelises vaesuses.

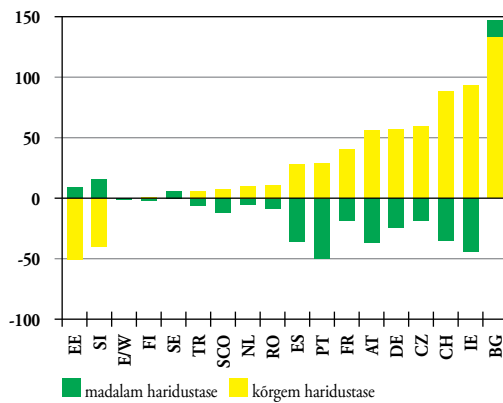
Saavutuspõhine üliõpilaste toetussüsteem võimendab sotsiaalmajanduslikke ning regionaalseid erinevusi, andes eelise kõrghariduses osalemiseks kõrge sotsiaalmajandusliku staatusega peredest pärit õpilastele. Eestis põhineb õppetöetuste süsteem peamiselt üliõpilaste õppetulemustele, jättes suuresti kõrvale üliõpilaste vajaduste aspekti. Saavutuspõhise õppetöetuste süsteemiga eristub Eesti (sarnaselt Sloveeniale) selgelt teistest Euroopa riikidest, kus toetuste maksmisel arvestatakse suuremal määral üliõpilaste vajadusega või osutatakse finantsilist abi kõigile tudengitele (European Commission, 2009). Arvestades, et õpingute jätkamist kõrghariduses mõjutavad eelkõige perekondlik taust (pere motivatsiooni, väärtuste ja hoiakute kaudu) ning eelnev haridustee (akadeemilise edukuse kaudu) ja saavutuspõhise üliõpilaste toetussüsteemi taustast tulenevate eeliste võimendavat mõju, ei ole madal sotsiaalmajandusliku taustaga üliõpilaste osakaal Eesti tudengkonnas üllatav.

Laura Kirss on Praxise hariduspoliitika programmi analüütik alates 2007 aastast. Ta on omandanud teadusmagistri kraadi (MA) ning bakalaureuse kraadi avalikus halduses Tartu Ülikoolis. Laura magistriõpingud keskendusid hariduspoliitikale ning uurimisteenaks oli hariduslik ebavõrdsus Eestis. Lisaks Tartu Ülikoolile on Laura haridust omandanud ka Ameerika Ühendriikides. Peamisteks uurimisvaldkondadeks on hariduspoliitika ja hariduslik ebavõrdsus.

Saavutuspõhise õppetöetuste süsteemiga eristub Eesti (sarnaselt Sloveeniale) selgelt teistest Euroopa riikidest, kus toetuste maksmisel arvestatakse suuremal määral üliõpilaste vajadusega või osutatakse finantsilist abi kõigile tudengitele.

Joonis 2. Riiklik toetus üliõpilastele lähtuvalt sotsiaalmajanduslikust taustast (isa haridustase), erinevus keskmisest %

Allikas: Eurostudent (2008).

PRAXISE uurimuse tulemused näitavad kõrge sotsiaalmajandusliku staatusega tudengite eeliseid riigieelarveliste kohtadele ligipääsul. Nimelt kõrgharidusega isaga perest üliõpilane õpib 5% suurema tõenäosusega riigieelarvelisel õppekohal kui madalama haridustasemega isaga perest pärit tudeng. Samas ei näidanud uurimus üliõpilaste vahelisi erinevusi õppemaksu osas pere majandusliku olukorra lõikes.

Lisaks erinevustele perekondlikus taustas mõjutab ülikoolis riigieelarvelisele õppekohale saamist ka eelneva haridusastutuse valik. Mõningane (5%) eelis tasuta õppekohale saamisel on eliitgümnaasiumite (avalikkusele tuntud ja range valikuprotsessiga keskhariidusastutused) vilistlastel võrreldes mujal keskhariiduse omandanud noortega.

Vene rahvusest üliõpilased on kõrghariduses esindatud ebaproportsionaalselt väiksema osakaaluga võrreldes demograafilise näitajaga. Samuti maksavad vene vähemusgrupi üliõpilased ebatõenäolisemalt avalik-õiguslikus ülikoolis õppemaksu ning eelistavad õppida eraülikoolis hoolimata faktist, et nii eesti kui vene õppekeelele gümnaasiumi lõpetajatest suundub kõrgharidusse Haridus- ja Teadusministeeriumi andmetel sarnaselt 65%. Koos viimaste aastate kahanemistrendiga on eesti keeles keskhariiduse omandanud riigieelarvelisel õppekohal edasiõppijate osakaal sarnane vene keeles keskhariiduse omandanutega (osakaalud vastavalt 57% ja 51% 2008/09.a.). Siiski maksab eesti rahvusest tudeng 8% suurema tõenäosusega õppemaksu avalik-õiguslikus ülikoolis võrreldes venelastega. Viimast gruppi

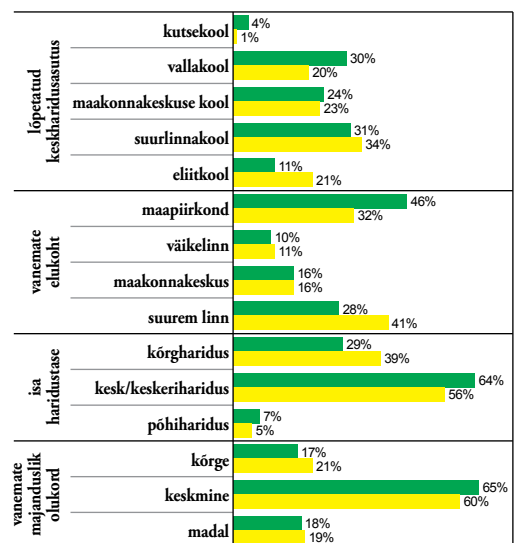
iseloostab selge eelistus erakõrgkoolide kasuks. Nii vene õppekeelele gümnaasiumitest kui ka vene rahvusest noorte osakaal erakõrgkoolides on kaks korda suurem (vastavalt 21% ja 18%) kui samad näitajad avalik-õiguslikes ülikoolides (mõlemal juhul 9%).

Ülikoolid on segregeerunud tausta põhjal

Kõrgkoolide tudengkonna taustade erinevus viitab kõrgkoolide segregeerumisele. PRAXISE uurimus näitab, et Eesti kõrgkoolid jaotuvad oma üliõpilaskonna tunnuste alusel kahte erinevasse kategooriasse. Ühel pool on avalik-õiguslikud ülikoolid (v.a Eesti Maaülikool), kus enamike õpilaste vanemad on omandanud võrdlemisi kõrge haridustaseme, paljud tudengid on õppinud mõnes eliitkoolis (kõrgeim osakaal 33%) ja valdav enamus on pärit suurematest linnadest (kuni 60% ulatuses).

Teise grupi moodustavad Eesti Maaülikool ning rakenduskõrgkoolid. Eesti Maaülikooli tudengkonna hulgas on vähem kõrgelt haritud vanemate järeltulijaid, suurem osa õpilasi ei ole õppinud eliitkoolides (9% eliitkooli taustaga) ning märkimisväärselt suur osa õppureid on pärit eelkõige maapiirkondadest (43%). Sarnaselt

Joonis 3. Eesti üliõpilaskond avalik-õiguslikes ja rakenduskõrgkoolides tausta lõikes 2008/09. a.a.

Legend: ■ rakenduskõrgkoolid ■ avalik-õiguslikud ülikoolid

Allikas: Eesti Üliõpilaskondade Liit

Sotsiaalmajanduslik staatus ja eelneva haridusastutuse valik mõjutavad riigieelarveliste õppekohale ligipääsu.

Maaülikoolile on maapiirkondadest pärit üliõpilaste osakaal üsna kõrge (46%) ka rakenduskõrgkoolides. Rakenduskõrgkooli üliõpilaskond on madalama sotsiaal-majandusliku staatusega ega ole reeglina omandanud keskharidust mõnes eliitkoolis. Võrreldes avalik-õiguslike ülikoolidega on rakenduskõrgkoolides väiksem osakaal kõrgharidusega peredest pärit tudengeid.

Eesti kõrgkoolide üliõpilaskondade taustade võrdlus toob Eestis esile, et kõrgkoolide seas joonistub välja segregatsioon enamike avalik-õiguslike ülikoolide ning teisalt rakenduskõrgkoolide vahel. Eesti Maaülikool küll avalik-õigusliku ülikoolina sarnaneb tudengkonna taustaprofiili poolest pigem rakenduskõrgkoolidele kui avalik-õiguslikele ülikoolidele. Sama tendentsi, kus suur hulk madalama sotsiaal-majandusliku staatusega ning maapiirkondadest pärit üliõpilasi jätkab kõrgharidusõpinguid väiksema sisseastumiskonkursiga õppeasutuses on täheldatav ka rahvusvahelises plaanis (OECD, 2008).

Need tendentsid tõstatavad küsimuse noorte huvidel põhineva kõrgkooli valikute põhjuste kohta. PRAXISE uuringu intervjuud näitasid, et süsteemse mitteakadeemilise kõrghariduse eelistuse põhjuseks on noorte endi hinnangul mitmesugused barjäärid, mis takistavad maapiirkondade, madalama sotsiaalmajandusliku staatusega ning mitte eliitkoolide õpilaste juurdepääsu akadeemilist kõrgharidust pakkuvatele avalik-õiguslikele ülikoolidele. Ilmselt mängib seejuures oma osa ka maapiirkondade koolides pakutava hariduse kvaliteet ning kõrgkoolide pakutavad õppetingimused. Vähem tundub rolli mängivat maapiirkondadest pärit noorte ja linnanoorte huvide erinevus ning hoiakud erinevat tüüpi kõrghariduse suhtes.

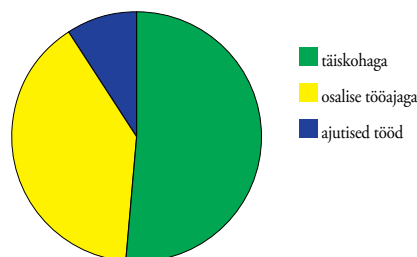
Eesti tudengite töömuster kasutab ülikoolide ressursi ebaotstarbekalt

Eesti üliõpilaste töömustrid on Euroopas unikaalsed ning tõstatavad küsimuse võrdväärsete kõrgharidusvõimaluste soodustamisest, kvaliteetse kõrghariduse kättesaadavusest ja ressursside tõhusast kasutamisest. Üliõpilaste võimalus kõrgharidusõpingute kõrvalt töötada on üks juurdepääsu soodustamise viise, mis võimaldab katta kõrgharidusega seotud kulud. PRAXISE uuring näitab, et mida vähem on

perekonnal vahendeid üliõpilase materiaalseks toetamiseks, seda suurema tõenäosusega töötab üliõpilane eelkõige toimetuleku põhjustel. Eurostudent (2008) andmetel töötavad Eestis madala sotsiaalmajandusliku staatusega üliõpilased 1,4 korda enam kui nende eakaaslased. Siiski ei ole üliõpilaste massiline töötamine õpingute ajal eeskätt seotud mitte primaarselt rahateenimise eesmärgiga, vaid suuresti töökogemuse omandamisega. Samas töötab vaid 49% tudengitest Eestis töökohal, mis on seotud nende õpingutega. Teine pool töötavast tudengkonnast omab ametit, mis on erialaga seotud väga vähesel määral või tervelt kolmandiku jaoks üldse mitte.

Euroopa riikidega võrreldes on Eesti tudengkonnas ülisuur töötajate osakaal. 66% kogu üliõpilaskonnast töötab samas kui paljudes Euroopa riikides on see näitaja alla 50%. Eesti näitaja on Euroopa kõrgeim näitaja selles osas. Samas kulutavad Eesti tudengid vähim aega (vähem kui 25 tundi nädalas, samas kui paljudes Euroopa riikides on see üle 33 tunni) õppetööga seotud tegevustele, mis on üks madalamaid näitajaid Euroopa üliõpilaskonnaga võrreldes. Arvestades, et Eestis töötab täiskohaga 51% täisajaga õppivatest üliõpilastest (Vt Joonis C), on meil olukord, kus suur osa Eesti tudengkonnast on formaalselt täiskohaga, kuid *de facto* osakõormusega üliõpilased.

Joonis C. Täisajaga õppivate üliõpilaste töökoormus

Õppeprotsessi planeeritud võimalus üliõpilasele töötamiseks võimaldaks kaasaregist ja üliõpilase vajadustega arvestavat õpikeskkonda. Paindlik õppekeskkond, kus üliõpilasel oleks vajaduse korral võimalik hariduse omandamise kõrvalt töötada, vähendaks üliõpilaste massilist töötamist õppetöö ning seeläbi ka õppe kvaliteedi arvelt. Praegune olukord kõneleb täiskõormusega õppivate üliõpilaste madalatest ülikoolipoolsetest nõudmistest, mis võimaldavad üheaegselt olla nii õppiija kui ka töötegija rollis. Kui üliõpilastelt ei nõuta õppetöös intensiivset

Eesti kõrgkoolide üliõpilaskondade taustade võrdluses joonistub välja segregatsioon enamike avalik-õiguslike ülikoolide ning rakenduskõrgkoolide vahel.

Eesti tudengid töötavad enim ja kulutavad kõige vähem aega õppimisele võrreldes Euroopa riikidega.

osalemist ning kõrghariduse diplomi võib omandada õppetöös minimaalselt osaledes, viitab see ebakvaliteetsele õppeprotsessile. Praegune tendents, kus Eesti kõrghariduse ressursse ebaotstarbekalt kasutatakse, võiks mõningate kõrgharidussüsteemi muutuste kaudu saada võrdväärseid kõrgharidusvõimalusi ja hariduskvaliteeti edendavaks teguriks.

Missugune on Eesti kõrghariduspoliitiline visioon?

Eesti kõrgharidusvõimaluste analüüs näitab mitmeid erinevusi võimendavaid tendentse. Hoolimata Eesti kõrgharidusstrateegias välja toodud eesmärgist kindlustada õppuritele võrdväärsed võimalused ligipääsuks kõrgharidusele, puuduvad sisulist nägemust selgitavad eesmärgid, soovitud tulemused ning konkreetsed tegevused sellest, mida võrdväärsete kõrgharidusvõimaluste tagamiseks tuleks teha. Eesseisva täiskasvanuikka jõudvate noorte inimeste hulga kahekordse vähenemise taustal peab kõrghariduspoliitika leidma võrdväärseid kõrgharidusvõimalusi ja kvaliteeti edendavaid lahendusi antud olukorraga kohanemiseks. Konkreetse tegevuskava olemasolu on möödapääsmatu tugevama ühiskonna vajadustest tuleneva strateegiliste kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse protsesside suunamise jaoks. Erinevate osapoolte (s.h. avalik sektor, ettevõtjad, kolmas sektor, regionaalsed partnerid) koostööna tuleks läbi mõelda, missuguseid lahendusi ja missugusel tasemel on Eesti konkurentsivõime tõstmiseks, jätkusuutlikuks arenguks ning sotsiaalseks mobiilsuseks vaja.

Kõrghariduspoliitika sisuline kokkuleppimatus väljendub ebavõrdsetes kõrgharidusvõimalustes. Praegune hariduskorraldus näib soosivat üksnes motiveeritud ja enesekindlaid noori, kellel on olnud pidev sotsiaalne toetus ja tugi: hea akadeemiline edukus, toetav perekond ning motiveerivad õpetajad. Lävendipõhine sisseastumissüsteem, mis täiendavate vastuvõtutingimuste puudumisel on üsna jäik, annab kandva rolli eelnevale haridusteele. Riigieksamitulemuste aluseks võtmise plussiks on asjaolu, et nende tulemused on objektiivselt võrreldavad kui mitmed kvalitatiivsed meetodid (näiteks vestlus, soovituskiri). Arvestades aga Eesti

gümnaasiumite väga erinevat taset ning sellest tulenevalt riigieksamite tulemuste varieeruvust on riigi jätkusuutlikkuse seisukohalt küsitav, kas on mõistlik olukord, kus teatud hulk võimekaid noori, kes tulevad keskkonnast, kus on olnud vähem toetust oma võimete arendamiseks, jäävad kõrgharidusest kõrvale. Kui kulukaks läheb ühiskonnale hea võimekusega inimese eemalejäämine kõrgharidusest sotsiaalmajanduslike või regionaalsete barjääride tõttu?

Eesti ühiskonnas on avaldatud kahtlust kõrgharidusvõimaluste võrdväarsusega kaasneva positiivse mõju suhtes kõrghariduse kvaliteedile. Eesti kõrgharidusdebattides on väljendatud arvamust, et head kõrghariduse kättesaadavust ei olegi võimalik saavutada, kuna ühiskond erineb paljuski indiviidide võimekuse tõttu ning madala sotsiaalmajandusliku taustaga õpilaste madalamate võimete tõttu jääb teatud sihtgruppidele alati eelis. Ilmselt on see arusaam tingitud kahest eeldusest: massiline kõrgharidus on taunitav ning võrdväärsed kõrgharidusvõimalused ja kvaliteetne kõrgharidus üheaegselt ei ole võimalik. Tõepoolest, võimaluste võrdväarsus ei tohi ohustada kvaliteeti, kuid niisugune iseregulatsioonil põhinev vaatenurk on riskantne väikeriigi piiratud inimressursi parima kasutamise ning riigi mitmekülgse arengu jätkusuutlikkuse seisukohast. Mitmekülgse tausta ning potentsiaaliga tudengkond mõjutab kõrghariduse kvaliteeti positiivselt, suunates otsima võimalusi kaasage õppekeskkonna arendamiseks. Seda kinnitab paljude riikide valik erinevate kõrghariduspoliitikate kaudu kõrgharidusvõimalusi kättesaadavamaks ning seeläbi kvaliteetsemaks muuta.

Võrdväärse kõrghariduspoliitika lahendused teistes riikides

Kõrgharidussüsteemi maksimaalse tõhususe ning konkurentsivõime saavutamiseks investivad mitmed riigid märkimisväärseid ressursse, et mitmesuguse sotsiaalse taustaga võimekatel ning motiveeritud inimestel oleks soovi korral võimalus omandada kõrgharidus. Austraalia, Belgia, Horvaatia, Uus-Meremaa ning Suurbritannia eraldavad kõrgharidusasutustele lisaraha madala sotsiaalmajandusliku staatusega tudengite tarvis. Iirimaa on spetsiaalsed finantsinitsiatiivid kõrgharidusvõimaluste võrdväärsemaks muutmise strateegia ning

Lävendipõhine sisseastumissüsteem, mis täiendavate vastuvõtutingimuste puudumisel on üsna jäik, annab kandva rolli eelnevale haridusteele.

kõrgharidusele ligipääsu laiendamiseks. Lisaks sellele pakub suur hulk riike (Poola, Tšehhi, Jaapan, Hiina, Venemaa, Austraalia, Šotimaa jt) abiraha ja stipendiume kõrghariduses ebaproportsionaalselt vähem esindatud gruppide üliõpilastele (OECD, 2008).

Tudengite õppetoetussüsteem (vähemal määral laenusüsteem) mõjutab kõrgharidusvõimaluste kättesaadavust eriti madala sotsiaalmajandusliku staatusega õpilaste jaoks olulisel määral (OECD, 2008). Üliõpilaste vajadustest lähtuvad õppetoetuste süsteemid on käivitunud näiteks Iirimaal, Šveitsis ja Bulgaarias. Mõned riigid kasutavad sellist mudelit, kus kõigile tudengitele makstakse õppetoetust võrdselt (Põhjamaad, Holland, Rumeenia, Šotimaa), kuid harva on õppetoetussüsteem peaaesjalikult tudengi saavutustele orienteeritud.

Rahvusvaheline trend näitab lisaks mitmesuguste finantsskeemide suurenevale kasutusele erinevates riikides ka ülikooli sisseastumiskriteeriumite mitmekülgsemaks muutmist kui ühte hariduspoliitilist võimalust mõjutada kõrgharidusvõimaluste võrdväärsemaks muutmist (OECD, 2008). Norras, Rootsis, Austraalias ja Hispaanias hinnatakse üliõpilaskandidaatide võimekust ja motivatsiooni lisaks testitulemustele ka muude meetodite kaudu. Seda tehakse näiteks erinevate pädevuseksamite, koolivälistes tegevustes osalemise, mitteakadeemiliste saavutuste, intervjuude, esseede ning soovituskirjade abil. Ka Eestis kasutatakse vähesel määral lisaks lävendipõhisele vastuvõtule intervjuusid võimalike üliõpilaskandidaatidega. Kasutades kombinatsiooni erinevat liiki sisseastumistingimustest kujuneb üliõpilaskandidaadist põhjalikum ning mitmetahulisem ülevaade.

Kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse sisu vajab kokkuleppimist

Väikese rahvaarvu juures on riigi kestvuse ja jätkusuutlikkuse seisukohalt eriti oluline hariduse kaudu tagada, et igast inimesest areneks välja just niisugune võimekas isiksus, mille jaoks tal eeldused on. Olulisem regionaalselt ja sotsiaalmajanduslikest takistusest on võimete ja eelduste arvestamine, kuid võimed avalduvad erinevatel ajahetkedel ning erinevad inimesed jõuavad oma võimete tippu erineval ajal. Noore

inimese potentsiaal võib kergesti realiseerimata jääda, kui tema võimed teatud ajahetkel ning lävendipõhises sisseastumisprotsessis märkamata jäävad. Seda võimalust suurendab vähene võimete testimise osakaal Eestis.

Arenenud riigid (Soome, Holland, Rootsi, Inglismaa) liiguvad kõrghariduses võrdväärsete võimaluste osas poliitika meetmetega tasakaalu tekitamise suunas. Kõrghariduse kättesaadavuse ning sellega seotud hüvede laiendamine ei saa toimuda pelgalt üliõpilaste arvu suurendades, vaid suunates ning toetades mitmesuguseid haridusvalikuid. Praegu ei ole kõrghariduspoliitika selgelt määratletud, missugune tegevuskava on kõrgharidusstrateegias sõnastatud eesmärgi elluviimiseks riigil plaanis. Samuti ei ole kokku lepitud, missugust rolli ja väärtust näeb riik kõrgharidusvõimaluste võrdväärsemaks muutmisel sotsiaalse mobiilsuse arendamisel.

See eeldab taas sisulist kokkulepet, mida Eesti jaoks kõrgharidusvõimaluste võrdväarsus ning kvaliteet tähendab. Küsimus ei ole rahvusvaheliste standardite ülevõtmises ja pealesurumises, vaid analüüsis ja arutelus, mis on Eesti jaoks parim lahendus. Riik võiks seada konkreetsemad eesmärgid, et kui palju tema elanikkonnast ning missuguse tegevuskava alusel võiks jõuda kõrghariduse erinevate astmete omandamiseni.

Kõrgharidus on sotsiaalse mobiilsuse võti. Kõrgharidusele ligipääsu sõlmküsimuseks muutumine rahvusvahelises kõrghariduspoliitikas ei ole tingitud mitte erineva sotsiaalse tausta ja tulemuste seosest, vaid võimekate ning motiveeritud indiviidide kaasamisest kõrgharidusse, olenemata nende taustast. Sotsiaalsed erinevused üliõpilase taustas on aga kõige sagedasemaks komistuskiviks nimetatud eesmärgi saavutamisel. Kuigi võrdväärsete kõrgharidusvõimaluste hindamisel kasutatakse sageli üliõpilaskonna sarnasuse mõõdet demograafiliste näitajate poolt ei peaks inimesi kinnistama nende staatusesse. Inimressursi efektiivse kasutamise, sotsiaalse õigluse, nii isikliku kui avaliku hüve eesmärgil on oluline toetada kõigi inimeste hüvide ja võimete arendamist. Paljud arenenud riigid kujundavad oma kõrghariduspoliitikat nimetatud eesmärgist lähtudes, investeerides selleks märkimisäärselt ja eesmärgipäraselt. Kõrgharidus peab ühiskonna arengut tagant tõukama, mitte seda lihtsalt peegeldama.

Mida on võimalik saavutada läbi kõrgharidusvõimaluste võrdväarsuse?

- ☛ Sotsiaalne mobiilsus
- ☛ Piiratud inimressursi parimal moel kasutamine
- ☛ Riigi jätkusuutlik ja konkurentsivõimeline areng
- ☛ Erineva taustaga kodanike võimete ning hüvide maksimaalne arendamine
- ☛ Sotsiaalse õigluse edendamine
- ☛ Ühiskonna liikmete teadmiste ja oskuste taseme tõus
- ☛ Kõrgkoolide ressursi tõhus ja otstarbekas kasutamine
- ☛ Mitmekülgne ning kaasaegne õpikeskkond

Täiendavat lugemist

- Eesti kõrgharidusstrateegia aastateks 2006-2015.
- European Commission. (2009). *The Bologna Process in Higher Education in Europe. Key Indicators on the Social Dimension and Mobility*, Luxembourg, Eurostat Statistical Books.
- EUROSTUDENT. (2008). *Social and Economic Conditions of Student Life in Europe. Eurostudent III 2005-2008*. Higher Education Institution System (HIS), Germany.
- Huisman, J., Santiago, P., Högselius, P., Lemaitre, M. J. & Thorn, W. (2007). *OECD Reviews of Tertiary Education: Estonia*. Organization for Economic Co-Operation and Development (OECD).
- London Communiqué. (2007). *Towards the European Higher Education Area: Responding to Challenges in a Globalised World*. The Communiqué from the London Meeting of the Bologna Process, which took place on the 17th and 18th May, 2007.
- OECD. (2008). *Tertiary Education for the Knowledge Society. VOLUME 1: Special features: Governance, Funding, Quality - VOLUME 2: Special features: Equity, Innovation, Labour Market, Internationalisation*. Paris, OECD.
- OECD. (2009). *Education at a Glance 009: OECD Indicators*. Paris, OECD.
- Valk, A jt. (2008). *Bologna protsess Eestis 2004-2008*, SA Archimedes.

Poliitikaanalüüs on Poliitikauuringute Keskuse Praxis väljaannete sari, mille eesmärgiks on analüüsida Eesti sotsiaal-, majandus- ja avaliku sektori poliitikaid, juhtida tähelepanu alternatiivsetele valikutele ning innustada avalikku arutelu. Väljaannetes avaldatud seisukohad kajastavad autorite isiklike vaateid. Väljaannete autoriõigus kuulub Poliitikauuringute Keskusele Praxis. Poliitikaanalüüsis sisalduva teabe kasutamisel palume korrektselt allikale viidata.

Praxise mõttehommik on poliitikakujundajatele ja kodanikuühendustele suunatud poliitikaseminaride sari, mille eesmärgiks on innustada argumentidele tuginevat diskussiooni. Praxise mõttehommiku raames toimuvate seminaride fookuses on erinevad poliitikavaldkonnad, mis on valitud vastavalt Praxises läbi viidavatele analüüsidele ja ühiskonnas aktuaalsetele teemadele nii Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammis kui 2011. aasta Riigikogu valimiste eel. Jälgi diskussiooni ja osale mottehommik.praxis.ee.

Poliitikaanalüüsi valmimist toetas Vabariigi Valitsuse tegevusprogrammis kui 2011. aasta Riigikogu valimiste eel. Jälgi diskussiooni ja osale mottehommik.praxis.ee.